

תעודות מהגניזה על בני קאשטרו במצרים במאות ה"ז-ה"י

אברהם דוד

מבוא כללי

אחת המשפחות היהודיות היותר בולטות במצרים שלאחר גירוש ספרד היתה משפחת קאשטרו, שאחדים מבניה עמדו במרכז העשייה הרוחנית, הכלכלית והחברתית במצרים ובירושלים במאה ה"ט"ז ובמחצית הראשונה של המאה הי"ז. מוצאה של משפחה זו מספרד, אולי מן העיר קאסטרו דל ריו (Castro del Rio), לא הרחק מקורדובה,¹ ומסתבר שצאצאיה התפזרו בארצות שונות. שניים מהם מצינו בדור הגירוש ואחריו במארוקו: 'יוסף די קשטרו בן [...] דון יעקב די קאשטרו' היושב באספי (Safi) בשנת רס"ו (1506),² והשני, כנראה בנו, 'יעקב בן יוסף דקשטרו' שישב ב'דר אום שולטן' (Dar Umm es-Sultan) בשנת ר"ף (1520).³ ענף אחד מבני משפחה זו התיישב בירושלים.⁴ ענף אחר — התיישב במצרים, בהם ר' יוסף קאשטרו, הנזכר בשני מסמכי גניזה משנות השמונים של המאה ה"ט"ו כמי שעוסק במסחר באלכסנדריה,⁵ ומן המסמך הראשון נראה שישב בעיר זו כבר בשנת 1484. במחצית הראשונה של המאה ה"ט"ז בולט במצרים ר' אברהם קאשטרו, שתפס

אני מבקש להודות למנהל ספריית בהמ"ל, פרופ' מ' רבינוביץ, וכן לממונה על אוסף הגניזה בספריית אוניברסיטת קמברידג', דר' ס' רייף, על הרשאתם לפרסם מסמכים שבאוצרותיהם. עבודה זו משולבת במפעל 'אוריניס יודאיקוס' (המקורות לתולדות היהודים בארצות האסלאם) שבמכון בן-צבי. ההפניות הביבליוגרפיות — בסוף המאמר.

- 1 השערה זו כבר הועלתה — ראה: דוד, הנגידות, עמ' 336. בתיק האינקוויזיציה של ליסבון נגד דיוגו די ליאון משנת 1542, המצוי ב-Archivo Nacional Torre Tombo שבליסבון, מס' 4532, שרדו עדויות על משפחה זו בספרד, ובשתיים מהן חותם העד 'אברהם קאשטרו' במיראנדה (Miranda) בשנת רנ"א (1491). אני מודה לידידי ד"ר א' ליפינר שהסב תשומת לב לתעודות אלו והעמיד לרשותי תצלומיהן.
- 2 פרטים אלו עולים מקולופון החיבור 'ספר הגדות', שהעתיק בעבורו יהודה י' חביב. כתב-יד פארמא 156 (3010), במכון ס' (13739), דף 2276.
- 3 פרטים אלו עולים מקולופון 'ספר האורה', שהעתיק 'יעקב [...] דקשטרו'. כתב-יד ניו יורק — אוניברסיטת קולומביה X 893 G. 364 (במכון ס' 41306), דף 72.
- 4 ר' משה די קאשטרו, ממנהיגי ירושלים וחכמיה במחצית הראשונה של המאה ה"ט"ז, היה בנו החורג של המקובל הספרדי ר' אברהם בן אליעזר הלוי. עליו — ראה: דוד, חכמים, עמ' 236-243; דוד, משה קאשטרו, עמ' 347-351.
- 5 בספריית הבדליאנה שבאוסקפורד MS. Heb. C. 72, fol. 14,38, הראשון פורסם: בניהו, ספרים, עמ' 260, 263.

עמדה חשובה למדי בהנהגה היהודית במצרים לאחר הכיבוש העות'מאני והיה מכוונה 'בעל המטבע', על שום היותו מנהל המטבעה המלכותית במצרים. ר' אברהם, שהיה קרוב לודאי בנו של יוסף הנ"ל, נפטר בשנת ש"ך (1560).⁶ דמותו על צדדיה השונים כאישיות מרכזית בחיים החברתיים והכלכליים בקאהיר ובאלכסנדריה, וכן בירושלים, שישב בה ככל הנראה החל מאמצע שנות השלושים, זוכה באחרונה להתעניינות מרובה מצד חוקרים, בשל מסמכים שנתגלו ממקורות יהודיים ומוסלמיים והם מפיצים אור על תולדות חייו ואישיותו, החל משנות העשרים של המאה הט"ז.⁷ בנו, ר' יעקב קאשטרו (מהריק"ש), גדול החכמים במצרים במפנה המאות הט"ז-ה"יז, נפטר בשנת שע"ב (1612). הוא כתב חיבורים בהלכה וקובץ דרשות, ואף עסק במסחר, כפי שעולה מתעודות מן הגניזה וממקורות אחרים. באחד המסמכים בענייני מסחר הוא מכוונה 'מעלם'⁸ — תואר נפוץ במצרים באותה עת שניתן לנושא מישרה אדמיניסטרטיבית חשובה.

בנו של מהריק"ש היה ר' יצחק קאשטרו, ועליו מספר ר' דוד קונפורטי ב'קורא הדרות': ר' יצחק קשטרו בנו של הרב הגדול מהר"ר יעקב קשטרו והיה חכם גדול ופסקן ועשיר, תורה וגדולה במקום אחד.⁹ בכתב-יד שרדה אחת מדרשותיו. בגניזה שרדו שלושה מסמכים המתייחסים אליו,¹⁰ ומהם עולה שהוא שימש בהנהגה הציבורית במצרים. האחד — שטר משנת תי"א (1651) ובו הוא נזכר בתואר 'הדיין', תואר אשר במצרים בתקופה זו יש לו משמעות חשובה בהקשר לארגון הקהילתי. השני — איגרת שמשגר אליו ר' עזריה זאבי, מחכמי ירושלים ופרנסיה,¹¹ בדבר עזרה כספית לקהילת חברון שהיתה שרויה במצוקה כספית קשה. השלישי — איגרת שמשגר אליו החכם הירושלמי ר' עזריהן ויליסיד' בשנת ת' (1640).

צאצא אחר למשפחה זו היה ר' אברהם קאשטרו — בן אחיו של מהריק"ש

- 6 לעניין המטבעה — ראה: פולק, עמ' 24-36; דוד, הנגידות, עמ' 330-333. מטבעות שהוטבעו במטבעתו: 'פרח אחד אברהימי' — ראה: אסף, עמ' קא; 'י"ז בנאדקא ואברהימי' — ראה: אוסף בהמ"ל ENA NS 36,3. על שנת פטירתו — ראה: דוד, אברהם קאשטרו, עמ' קנד, קסא-קסב.
- 7 ראה: פולק, עמ' 24-36; דוד, הנגידות, עמ' 325-337; גרבר, קאשטרו, עמ' 158-163; כהן, עמ' 407-418; שוחטמן, קאשטרו, עמ' 387-405; דוד, אברהם קאשטרו, עמ' קמז-קסב. לא מכבר מצא דר' בנימין ארבל תעודות ונציאניות, ולפיהן בעת שבתו בירושלים ישב בה סוחר יהודי אחר בשם זהה, שהתאלסם בסופו של דבר. דר' ארבל הרצה על כך בכנס החוקרים השנתי במכון בן-צבי, אדר ב' תשנ"ב.
- 8 ראה: שוחטמן, קאשטרו, עמ' 393-394, 404-405; שוחטמן, מבוא, עמ' 80-82; דוד, אברהם קאשטרו, עמ' קנד, קסא-קסב; שפיגל, עמ' 5-36, 58. לכינויו 'מעלם' — ראה: דוד, היהודים, עמ' 113, 121.
- 9 ראה: קונפורטי, דף נ ע"א.
- 10 הדרשה — ראה: קמברידג' Ms. Add. 537 (במכון ס' 16827), דף קטז, א. שלושת המסמכים — ראה: (א) הספרייה הבריטית בלונדון, OR. 5561, B, 14. (ב) בספריית כל ישראל חברים בפאריס VII D, 102. (ג) קמברידג' TS Glass 20, 67.
- 11 עליו ראה: בנייה, חיים ויטאל, עמ' עא-עה; רוזן, ירושלים, לפי המפתח. הלה נמנה עם חכמי ירושלים שנאסרו בשנת שפ"ה (1625) בעת גזירות אבן פרוח' — ראה: חרבות ירושלים, עמ' 105.

ונכדו של ר' אברהם קאשטרו בעל בית המטבע — שנודע כתלמיד-תחם, אך שרד רק מעט מחיבוריו.¹²

בגניזה שרדו ידיעות על עוד שניים מבני משפחה זו במצרים במאה ה"ז: בנימין קאשטרו ויהודה קאשטרו, ולא ידוע על קירבה משפחתית ביניהם או בינם לבני משפחת אברהם קאשטרו הנ"ל. השניים עסקו בסחר מקומי ובינלאומי. ולפרק זמן אף ניהלו במשותף עסקי מסחר. השניים נחשבו סוחרים אמידים ואולי אף היו בעלי השפעה מרכזית בקהילתם. הדומינאנטי ביניהם היה כנראה בנימין. ואילו יהודה מכונה בשלושה מסמכים 'שר',¹³ כינוי המעיד על מעמדו הרם בקהילה.

ממקורות עבריים, בעיקר ממסמכי הגניזה, מסתבר שבמאה ה"ז חלקם של יהודי מצרים בסחר המקומי והבינלאומי היה משמעותי ביותר.¹⁴ ומסתבר, כפי שנראה להלן, שבנימין ויהודה קאשטרו השתלבו היטב בעסקי מסחר ענפים ובפרק זמן מסוים אף ביחד, ובכלל עסקיהם היה הסחר עם ונציה, עובדה המעידה גם על מעמדם בקהילה. להלן יובאו חמש תעודות מן הגניזה הקאהירית, שלא פורסמו, והן מעידות על תפקודם הכלכלי והחברתי של אחדים מבני משפחת קאשטרו הספרדית, שענפיה השתרגו במקומות אחדים במצרים ובארץ-ישראל במאות ה"ו-ה"ז.

התעודות יובאו כלשונן, ללא פיסוק. השלמת טקסט או אותיות ומילים שאין אפשרות לפענחןן וכן התרת ראשי-תיבות והסברים קצרים לכתוב בתעודה יצוינו בתוך סוגריים רבועים — [...]; אותיות או מילים הרשומות בין השיטין יצוינו בתוך סוגריים מזווים — <...>; מילים או אותיות שנמחקו על-ידי הכותב יצוינו בתוך סוגריים מזווים כפולים <<...>>.

ולבסוף מספור השורות של התעודות וההסברים בתוכן בתוך סוגריים רבועים הותקנו על-פי הנוהג ב'פעמים'.

א. איגרת מאת בנימין קאשטרו, המאה ה"ז

איגרת בענייני מסחר ששיגר בנימין קאשטרו¹⁵ לאחד משותפיו בעסקים, ששמו לא נזכר, ומתוכן האיגרת מסתבר שהיה סוחר אמיד. בנימין מודיע לו על פטירת 'כ"ר

12 ראה: שוחטמן, מברא, עמ' 69.

13 שניים מהם יפורסמו להלן (מסמכים ג, ד); השלישי באיגרת שנכתבה בידי יונה עדני, קמברידג' TS NS 320, 127. שם הוא מכונה: 'שר גבירנו כהה"ר יהודה קשטרו נ"י'.

14 על כך ראה: בשן, כלכלה, עמ' 72-89; דוד, הרדב"ז, עמ' 131-134; דוד, השתלבות, עמ' טו-כח; דוד, עזה, עמ' 184-191; דוד, היהודים, עמ' 107-123.

15 בהמ"ל ENA 1178,46. השוואת כתב-היד של איגרת זו לכתבתי-ידו (ראה להלן איגרת ב) מורה שזו נכתבה בידי לבלר, ובנימין חתם עליה והוסיף בכתיבת-ידו ארבע שורות בשוליים הימניים. בגניזה מצוינו ידיעות נוספות על בנימין קאשטרו: נזכר במעשה בית-דין שהוצא בקאהיר בשנת ש"ז בהקשר לעסקים, מצוי בספריית הבודליאנה באוקספורד Ms. Heb. e. 98, f. 57. פורסם: דוד, משה קאשטרו, עמ' 347-351. נזכר באיגרת ביידיש ששיגר משה זוסמן ממצרים לאימו בירושלים, בשנות השישים של המאה ה"ז, מצויה בכית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים 4^o577.5, פורסם: טרוניאסקי, עמ' 190-191.

משה ן' שושן נ"ע' (שו' 2-3), שהיה כמסתבר אף הוא סוחר אמיד, כנראה באלכסנדרייה, והיו לו עסקי מסחר ענפים עם סוחרים וקונסולים וניציאניים (שו' 4-5), שישבו בעיקר בעיר זו.¹⁶ גם ר' משה היה שותף לעסקי הכותב, ונותר חייב לו סכום כסף לא מבוטל (שו' 3-4), וכן ל'כהה"ר יהודה אל אשקר' (שו' 13-14). קודם מותו מינה ר' משה את 'כ"ר יעקב הלוי י' ואחיו' כאפוטרופסים לנכסי היתומים — יורשיו (שו' 4-7). הכותב מבקש משותפו בעסקים לזיזם תפיסת סחורות שהיו מיועדות ליורשי המנוח, ובדרך זו לגבות חובו. כלשונו: 'שתתדלו השתדלות נמרץ ותוציאו הסחורות כשיטען בדוגיאות והנה קודם כל דבר תעשו חשבוננו' עד פרוטה [...] לכן גבירי יהיו מזהירים ועומדים קודם שיקדם אותנו אחר' (שו' 11-12, 14-15). עוד מדגיש הכותב: 'כי עתה נתבטל השותפות אשר היה בינינו' (שו' 15-16), וכוונתו לשותפות עם יורשי המנוח באמצעות האפוטרופסים, אבל הוא מוכן לחדש את השותפות עם האפוטרופוס יעקב הלוי בתנאים מסויימים, זאת בעצה אחת עם השותף האחר, מקבל האיגרת (שו' 23-25). לא ברור היכן ישב בנימין קאשטרו, ייתכן מאוד שישב באלכסנדרייה, לא רק משום קשריו עם ר' משה ן' שושן, שכאמור סביר שישב באלכסנדרייה, אלא גם משום שהיו לו מגעים ישירים עם קונסולים וניציאניים (שו' 4), שהיו מרוכזים שם. לא ברור היכן ישב מקבל האיגרת. מתוכנה ניתן להסיק, שהוא ישב בעיר נמל, או באחד ממרכזי המסחר באזור הדלתא, ואין זה מן הנמנע שישב בעיר ראשיד (Rosetta) שלחוף הים התיכון, אשר במאה ה"ז היתה עיר נמל ומרכז מסחרי חשוב במצרים ובה קהילה יהודית פורחת ותוססת.¹⁷

הכותב מורה למקבל האיגרת למכור את הכיאר — סוג של מלפפון גדול, שהיה גדל במצרים ומשווק במצרים ומחוצה לה¹⁸ (שו' 16-18, 23). עוד מוסיף הכותב ומתנה באיגרתו צרותיו בגין תביעה כספית משמעותית מצד הגאוש¹⁹ (שו' 28), ובעניין זה היו מעורבים גם הבאשה — מושל הפרובינציה והדפתרדאר²⁰ (שו' 31-32), ומבקש משותפו לעשות כל שביכולתו לסייע לו להחליץ

16 ר' משה ן' שושן נמנה ברשימת חכמי אלכסנדרייה — ראה: סמברי (שטובר), עמ' 254; סמברי (נויבאיר), עמ' 156. מאיגרת ששיגר ר' דוד ן' אבי זמרה (הרדב"ז) ושמקורה בגניזה, אוסף מוצרי (LJ 162) III, 231, מתברר שר' דוד ן' שושן לא ישב בקאהיר (שו' 19-20). על קשריו המסחריים מצינו ידיעה נוספת באיגרת אנונימית ממצרים באמצע המאה ה"ז, ששרדה בגניזה, ובה נאמר: 'שירדעתי השותפות שעשיתם עם כהה"ר משה ן' שושן יצור' — קמברידג' OR. 1080 5,6. על עסקי הונציאנים במצרים — ראה: דוד, היהודים, עמ' 111, הערה 59.

17 תמונה זו עולה יפה מעשרות רבות של מסמכי גניזה, אחדים מהם — ראה: דוד, יישובי היהודים, עמ' 26.

18 ירק זה, מכונה גם כיאר שנבאר, מוזכר במסמכי הגניזה כגון: קמברידג' OR. 1080 5,6; בהמ"ל ENA NS 41,21. לעניין זה עוד ראה: שוחטמן, האר"י, עמ' 64; בניהו, האר"י, עמ' רכז-רלב, רמב-רמו.

19 גאוש: בתורכית cavus, caush — פקיד רם מעלה בחצר הסולטאן, או הוויר, גם פקיד בית המשפט כונו גאוש, ראה: אנציקלופדיה, כרך א, עמ' 16.

20 דפתרדאר — מונח תורכי defterdar — פקיד האוצר הראשי, ראה: שאו, לפי המפתח.

קטע מתוך איגרת א. המקור: בהמ"ל 46, ENA 1178

מהן (ש' 29-30, 32-33). אחת הדרכים היא לשלוח אליו תרומות כספיות הנחוצות לו ביותר.

התעודה

נבונים ומעל כל שרים ומפוארים אחי וגבירי נר"ו [נטריה רחמנא ופרקיה] אתמול כתבנו לכן]ם

גבירי בארוכה וכעת אודיעכם גבירי כי נפטר כ"ר משה ח' שושן ג"ע [נוחו עדן] וחי לכן ולכל

ישראל שבק והוא צוה קודם מותו שהיה חייב לנו וליתומים קרוב לאלף פרחים זהב ותכף חליתי פני הקונשול גוארדיאולו והקאנשיליינו [הקונסולים] שאלו והעידו עלינו איך

5 עשה אפטרופוס את כ"ר יעקב הלוי י[חיה] ואחיו ואמר לקונשול תעידו עלי כי כל חחרה אשר תבא לי מונסייה [מונציה] וזולתו אני נותן רשות שיתנה ביד כ"ה [כבוד הרב]

יעקב הלוי י[חיה] ואחיו ועתה נודע לי בבירור כי טען בדוגיאות כשמים וסחורות אחרות יהיה שיוויים באלף²¹ פרחים זהב ויותר ולפחד פן ח"ו [חס ושלום] יתעכבו שש הספינות מלבא ותלך השמועה וימנעו מלשלוח סחורותיו <הספינה> [צ"ל: בספינה] לשלוח הרץ המוביל דרך יבשה כי תכף ומיד עת ראות גבירי כתבי זה 10 תשתדלו השתדלות נמרץ ותוציאו הסחורות כשיטען בדוגיאות והנה קודם

21 יש פה שרבוט של שתי אותיות, נראה שהכוונה לאלף, וכך מצינו גם בקטעי גניזה אחרים. ראה גם להלן.

כל דבר תעשו חשבונות[ת] עד פרוטה ויכתב לפ[...]. אר היינו והנה
 כהה"ר [כבוד הרב החכם ר' יהודה אל אשקר י'חיה] לפי דעתי כי גם הוא כותב שם כי
 הנפטור נ"ע חייב לו
 ג"כ [גם כן] מעות ובודאי יוציא מרסום²² לכן גבירי יהיו מוזהרים ועומדים קודם שיקדם
 15 אותנו אחר והנה שלחנו הרץ המוביל להודיעכם כי עתה נתבטל השותפות
 אשר היה בינינו גם התנאי שלא נמכור כיאר כי אם בידיעתו לכן צריך גבירי
 להשתדל ולמכור ולשלוח מהכיאר אשר לנו כי הוא חלק בב²³ ובזה אין להתרשל
 כי הוא נשאר חייב למלכות אלף²⁴ ות"ר פרחים זהב ובודאי יקחו הכיאר אשר
 לו לבדו שם גם אשר לו בצמ[...]. ובלי ספק כי השרים יר"ה [ירום הודם] יכתבוהו עלינו
 20 מיד אשר לנו חלק גדול מזה לכן גבירי צריך לאזור חיל ולמכור מה
 שתוכלו ולשלוח מי שצריך לשלוח אם תגורו הכל צריך שתכתבו אלי
 בארוכה עם עוף פורח²⁵ גם אלה עולם שלם גבירי השותפות אשר הנה
 בכיאר עם כהה"ר יהודה אל אשקר והחלקים כאשר כתבתי ועתה בודאי כה"ה
 יהודה י'חיה] יעשה שותפות מחדש לכן תודיעוני רצונכם וכונתכם עם המוביל ובזה
 25 תגורו שאתן לו כן אעשה ותודיעוני רצונכם וכונתכם עם המוביל ובזה
 אין להתרשל כי בודאי היום ידבר עמי בענין ואנחנו מיום אל יום עד בא
 תשובתכם הכמהה כעת אין להאריך כי אם לחזור להודיעכם עוצם דחקנו
 בשאלת המעות כי העבודה²⁶ היום השליכו עלינו גאוש אחד כתביעת שלשים אלף
 באופן כי לא ידעתי מה אעשה ואן אפנה לעזרה רק על ה' ית[ברך] ועליכם גבירי
 30 השלכתי יחי וצריך תחושו ותרחמו עלי באופן אל אהיה לבוז ולקלון ח"ו והנני
 חוזר ונשבע בשבעה כי איני כותב א'חד] מני אלף מהמוצאות אותי עם הבשה יר"ה
 [ירום הודן] ועם
 הדפטדאר [הדפתרדאר] יר"ה לכן לאהבת הבורא תעשו גבירי באופן יבואו המעות הנה
 עם
 עטיה אל קואץ וחבירו דרך יבשה ויום ולילה לא ישבותו עד יגיעו הנה יום ב
 במה והאמת כי לא ידעתי מה אכתוב כי לבי כל עמי ואור עיני גם הם אין אתי עד
 35 אעלה אלו המעות כנז[כר] ובטחנו בצור ישענו יוציאנו מדחקינו ויבושו ויכלמו
 אויבנו אמן ושלומכם גבירי יגדל ולעד לא ידל כיש את נפשכם הרמה ונשאה זכה
 וטהורה ונפש הצעיר מקוה רחמי אל בנימין קשטרו

[שוליים בצד ימין]

הנה כתבתי עם זה הרץ שיכנס שם יום שבת הנני משביעכם בה' ובשמותיו הקדושים
 שאם ח"ו עדיין לא יצאו המעות שעכ"פ [שעל כל פנים] יצאו ליל ראשון ע"י [על-יד]י
 עתייה אלקואסון גומעה על
 פרדות וילכו לילה ויום כמו אולאה²⁷ באופן [...] יום ב' עכ"פ ידעו רבותי שאם ח"ו לא
 יגיעו המעות הנה יום ב' אני ח"ו אתבזה לפני כל ה[...]. וגם אקבל עלי [דין] שמים וה"י
 [והשם יתברך] יריב ריבי ודי בזה
 5 העבד הכותב משתחוה אפים ונושק ידיכם כא לכסלו

22 אולי משורש רסם בערבית — רישום, כתב רשמי, או דבר הטעון תשלום מכס. ועוד צריך עיון.
 23 כך רשום. אפשר שהתכוון לציין ה', היינו: השני, ובטעות רשם בב.
 24 אחרי אות א ישנו שרבוט של צירוף שתי אותיות. אולי לא נטעה אם כך נפרש את כוונת הכותב,
 וראה דברינו לעיל, הערה 21.
 25 העברת דברי דואר באמצעות יונים היתה רווחת בימי הביניים בארצות האסלאם. כמאה ה'ט"ו החל
 מתמעט השימוש ביוני דואר — ראה: אנציקלופדיה, כך ג, ערך: Hamam, עמ' 101-108.
 26 לשון שבועה — ראה: בבלי גיטין נח ע"א.
 27 לא ברורה לי משמעותה של תיבה זו.

ב. איגרת מאת הפאטור יהודה קאשטרו אל בנימין קאשטרו, המאה ה־11

איגרת מאת יהודה קאשטרו אל בנימין קאשטרו, בהיותו פאטור (סוכן עסקים) של הנמען.²⁹ באיגרתו מדווח הכותב למורשו על פעילותו המסחרית בתבואות, פרות וירקות. המצרכים שבהם הוא עסק: פולים (שו' 3); אורז (שו' 9); שקדים (שו' 10); סוכר (שו' 11); זית (שו' 14); חיטה (שו' 2) וצמר גפן (שו' 6-7).³⁰ הכותב מדגיש גם את פעילותו המסחרית עם ונציאה (שו' 11). דברי תשובתו של בנימין נרשמו במקום הפנוי בגב האיגרת, שנשלחה ככל הנראה בחזרה לכותב. בשל מצבה הפיסי של האיגרת לא כל דברי התשובה ניתנים לפענוח, מה גם שדבריו מאוד לאקונויים. מבקש הוא ממנו 'לדבר [דן]פטדאר' (שו' 2) — פקיד האוצר הראשי, ושמא מבקש הוא להשתדל אצל אותו פקיד רם מעלה בפתרון בעיותיו הפינאנסיות, שעניינן נרמז באיגרתו לאחד משותפיו (איגרת א לעיל), יתכן אם כן שמקבל האיגרת הראשונה אינו אלא יהודה קאשטרו. המשיב מתייחס בדבריו לשני פריטי מסחר: חיטה (שו' 3) ופולים (שו' 7), אם כי דבריו בעניין זה אינם ברורים.

יתכן שאיגרת ב היא מתקופת צעירותו, שאז עסק יהודה קאשטרו בפעילות מסחרית בלתי עצמאית כסוכנו של בנימין קאשטרו, אשר אפשר שישב באלכסנדרייה (כאמור לעיל). מקום מגוריו של יהודה איננו ידוע.

התעודה

- אדון וגביר לי נשא ומאוד נעלה יצ"ו [ישמרהו צורו ויחיהו] אמש כתבתי לגבירי באריכות
- ועתה נתחדש ל[.]. המסיפו והפריורי³¹ ב' יחד לחלות פני אם אוכל להביא להם בןאלף זה[ב פולים ולחתוך עמהם השער תשובתי היתה כי בכותב[ין] לגבירי אשיב להם לכן גבירי יגלה אוזני אם אפשר גם בשער³² רק צריך להינ[ו]ת חדשה כי ב[.].] כי אינו נמכר רק חדשה באופן שאם [נמכור] ישנה לא [נעשה ד]בר מעיניין הצ[מ]ר גפן לא נתפשרנו כי קנו אותה פה לשעור י"ח ולא יכולתי לעמוד על זה השער להיות כי עליו עושור [עשירית] בה [..].] רק נראה לי כי
- 28 על עיסוק זה במצרים בימי הביניים — ראה: גויטיין, חברה, עמ' 186-192. על פאטוריה ופאטורים במקורות העבריים כשיטה בניהול המסחר במאה ה־11 — דאה: גרבר, יומה, עמ' 54-55; ורון, פאטוריה, עמ' 101-131; בשן, כלכלה, עמ' 74-75; דוד, היהודים, עמ' 107-123.
- 29 האיגרת שרדה בשני קטעים. חלקה הראשון, כדי שליש ממנה, שרד בספריית בהמ"ל ENA NS 45, 16 — יובא להלן בהבלטה. חלקה השני שרד בספרייה הנ"ל ENA 2808.2. קשה לפענח את כל המילים בעיקר אלו שבשורה האחרונה של הקטע העליון ובשורה הראשונה של הקטע התחתון, ועל כן לא כל פרטיה ברורים.
- 30 בגניזה שרדו ידיעות נוספות על הסחר במצרכים אלו, פרט לשקדים ואורז, ראה: דוד, היהודים, עמ' 109. אשר למסחר בצמר גפן במצרים באותה עת — הוא גם מוזכר באיגרת מן הגניזה מאת הפאטור צדקה הלוי המצוייה בספריית בהמ"ל ENA NS 31,12.
- 31 לא ברורה משמעותן של שתי תיבות אלו.
- 32 מחיר, בהשפעת הערבית.

- רוצים לקנות סך אורז בהגמר הביעה [מכירה, בערבית] אודיע לגבירי כל המעשה והסתורות עם <<הלו>> השקדים מחר יצאו רובם על הגמלים כי אין גרום³³ וספינת וינסיא [ונציה] עדין לא הוציא פרוטה הסוכאר הנה קניתי מה שמצאתי ואי אפשר לשולחם על הגמלים כי ישתברו כולם בכא הגרום אשלהם כל השעור נגמרה לא נשאר רק של הבשה יר"ה הנה התחילו בה מאמש הזית לא יכולים לעשות דבר כי אינם רוצים לתת יותר בק"ג³⁴ כי רואים ששויים בה קק"נ במדודים [במזומנים] ואין לי עוד להאריך רק כי בהגמר ביעה אגוסתין בחפזה כי עדין לא נגמר כי הוא שוכנה רק על כורחו צריך אליהם כי הוא מוכרח ושלו'ם] גבירי יגדל כנפשו הברה וחשובה וטהורה ונפש מזומן לגזרתו יהודה קשטרו יום ד' עת ערב

[שוליים בצד ימין]

- נתחדש כי בא אלי מרשיד איך בא אלהם כאבלו שלא הניחו חטה לצאת רק אשר בידו מאמר והנה הפקי עאלי³⁵ אמר טעות סופר ה'יא כי לא היה הכונה רק אשר יביאם [יין בא מיד ועל [...] מהם או מיד³⁶ והנה הספנות הם טעונו'ת] 5 [...] בהם כמו ב[...] לכן יבא המאמר [...] הכתב גבירי שהוצאתם ויוס'ניון לגבירי כי הפקי עאלי שזה הוא שו'נה] [...] וכל יום [...] מכל פינה [...] כי בכל ימ'ניון]

[ע"ב]

- [את] השריף סולטניא אוכל הוא לעצמו ה' ו' בנדקה³⁷ ועתה העליל ולומר את הסופ'ן [...] [...] רסם [מכס, מיסים, בערבית] בכל המתים אשר נוגעים לבית אלמל³⁸ הנה שלח הפקי עאלי בא כשב[...] [...] בסתורות הוא והקאצ'י [השופט, בערבית] כמו א'ן'לה] מיד'י ואינם רוצים לפורעם שאומרים שיש להם רסם לכן גבירי יתן סדר לשלוח מאמרים לשלך ידם מזה הגזל כי בשבועה יוכר מג' [אלפים] 5 מיד'י או [...] בכל שנה סגלת חוץ ממה שגוזלין על דרכים שונים ואוזן גבירי גילי

[ציון הנמען]

- 33 לא ברורה לי משמעותה של חיבה זו.
34 חסר כאן ציון המטבע.
35 שם אדם.
36 מטבע מצרי (Muayyadi) שרווח במצרים במאות ה'ט"ו והט"ז ונקרא על שם הסולטאן הממלוכי al-Muayyad Shayh — ראה: בולג, עמ' 9-10, 74; שטראוס, עמ' 127-129. מצוי הרבה בכתיב: 'מאיד'י'.
37 שריף סולטניא — מטבע זהב עות'מאני שטבע מוחמד הכובש במחצית השנייה של המאה ה'ט"ו. נקרא גם אלטון, סולטאני, פלורי, שאהי, או אשרפי — ראה: בן-צבי, עמ' 458. בנדקה — מטבע ויניציאני, היה רווח ביותר במצרים במאה ה'ט"ו — ראה: דוד, משה קאשטרו, עמ' 349, הערה 17.
38 beyt ul mal — מוסד גביית המס, ראה: שאר, עמ' 171-173, 313-315.

ארתון] וגביר נשא מאוד נעלה כה"ר בנימין קשטרו יצ"ו והלב"י ופג"י³⁹
[תשובה קצרה של הנמען]⁴⁰

הגביר נר"ו יקרא כ"ת [כבוד תורתו] זה הכתב
וילך לדבר לנד]פטדאר ויוציא ממנו
[...]. עד שיניחו החטה
[.....]. ל[...]. לע[...].
שלנו ג[ם] ידבר ע[ם]....
5 פקי עאלי ולא יזכור לו הגביר
ענין הפולים בשום אופן ושלם
מאת העבד בנימין קשטרו

ג. שטר שותפות בין יהודה קאשטרו לנמר וריוטי, שנת שי"ד

שטר שותפות בעסקי מסחר, שהשותפים בו היו יהודה קאשטרו ונמר וריאוטי, נכתב ונחתם בשנת חושה (שי"ד).⁴¹ מובלטת בו מעורבותם של השותפים בעסקי מסחר בנוצה (שו' 1) — הכוונה לנוצות יענים, שהיו מבוקשות הן במזרח והן במערב לצרכי קישוט. הנוצות שווקו ממצרים לאירופה, והשימוש בהן במזרח היה רווח כבר בימי הביניים המאוחרים ובעת החדשה. על שיווקם במאה הט"ז נשתמרו ידיעות לא מועטות במסמכי גניזה.⁴² מן התעודה שלפנינו עולה, ששני השותפים חתמו ביניהם על עיסקה של שיווק נוצה לוונציה (שו' 4, 24, 26), כאשר כדי שלושה רבעים מן הרווחים בעיסקה יהיו ליהודה קאשטרו (שו' 6-7, 26-27).

התעודה

בהיות שאני החתום למטה שלחתי קפאס נוצה לויניסא משקלו מאה וארבעה רטלין בסך מאה וששה עשר פרחים זהב ויניסיאנוס⁴³ וכ"ד מידי חוץ מהוצאות והמכסים שיש עליהם מפה ועד ויניסאיה לכן מודה אני החתום למטה איך כל ריות והנאה שיומין השם יתברך במכירתם שמה השלשה חלקים לי וחלק לכ"ר נמר וריוטי וכן ח"ו בהפסד ובאחריות ואחר שתמכר

39 ר"ת: המוליכו למקומו ברוך יהיה ופורץ גדר ישכנו נחש. זהו נוסח, שכיח למדי באותה עת, של ברכה ואזהרה למוליך האיגרת ליעדה, הבא לאחר ציון שם הנמען.
40 בכתיבה זהה לכתיבתן של ארבע השורות בצד ימין של האיגרת הקודמת.
41 השטר, בקמברידג' CUL. OR. 1080J.133. על-פי התאמת היום בשבוע והיום בחודש, מתברר שפרט השנה הוא שי"ד ולא שי"ט. השם נמר היה מצוי במזרח בתקופה קדומה יותר, אך נדיר — ראה: גויטיין, היישוב, עמ' 259, הערה 7.
42 ראה: דוד, הרדב"ז, עמ' 131-134; דוד, היהודים, עמ' 114-120.
43 קפאס (qafiz) — מידת נפח שרווחה במרחבי המזרח וצפון אפריקה — ראה: הינץ, עמ' 48-50. הרטל — מידות שונות היו במזרח התיכון — ראה: אשתור, עמ' 472-479. ויניסיאנוס — מטבע ונציאני — דוקאט. מכונה גם ציקיני.

- 10 אין לכ"ר נמר הנזכר] דבר לא בריוח ולא באחריות והיה זה ביום ה' י' ימים לחדש כסליו שנת חושה ליצירה ועל כל הכתוב לעיל נתחייבתי בקנין סודר מודה אני על כל הכתוב לעיל יהודה קשטרו
- 15 גם אני החתום למטה נתרצתי בכל מה שכתוב לעיל ובתנאים הנזכרים] לעיל ונתחייבתי על כל מה שכתוב לעיל בקנין סודר והיה זה בזמן הנזכר] לעיל נמר וריוטי
- 20 להיות שאני החתום למטה לקחתי מקדמת דנא מהשר כה"ר יהודה קשטרו נר"ו מכלל מאה פרחים בשטר ששה ושבעים פרחים ויניסיאנוס וכ"ה מידי וקניתי בהם קפאס נוצה עתה מודה אני החתום למטה איך נתרצתי ונתתי רשות לשר כה"ר יהודה הנזכר] לשלוח הקפאס הנזכר] על יד מי שירצה לויניסיאה וכל ריוח והנאה שיזמין ה' יתברך במכירתה שמה אחר ניכוי כל ההוצאות והמכסים שיש עליה מפה ועד תוך ויניסיאה יקח השר הנזכר] שלשה חלקים ואני חלק אחד וכן ח"ו בהפסד ובאחריות ואחר שתמכר אין לי חלק כלל בה לא בריוח ולא באחריות ומודה אני איך קנו ממני בקנין סודר על כל הכתוב לעיל והיה זה ביום ב' כ"ו לחדש שבט שנת חושה ליצירה פה מצרים והכל שריר וקים נמר וריוטי.
- 30

ד. איגרת על קניין חזקת הוכאלה, המחצית השנייה

של המאה הט"ז

איגרת ששיגר יוסף ן' אל אשקר אל 'הממונים באוצר'⁴⁴ על דבר קניין חזקת הוכאלה (שו' 1) — בית דירות, שקומת הקרקע שלו מיועדת לחנויות והעליונות למגורים.⁴⁵ הכותב היה ככל הנראה עוזר ה'שר [...]. כהה"ר יהודה קשטרו נר"ו, שקנה 'החזקה' לשותפות מר' שמואל אל גד' (שו' 2), כלומר שקנה חזקה על החצי. עתה מתברר ששמואל מבקש למכור החזקה לכהה"ר יעקב אליקים⁴⁶ (שו' 3). על כן פונה הכותב אל 'הממונים באוצר', כנראה פקידים שבידם היתה הסמכות לאשר או להפקיע חזקות

44 קמברידג' TS NS 304,1. בעניינו של הכותב שרדו בגניזה מסמכים נוספים בספריית בהמ"ל: ENA NS I 17 (L 53).

45 ראה: שטראוס, עמ' 319. מונח במשמעות זו נפוץ למדיי בספרות ההלכתית, דרך משל: שו"ת הרדב"ז, סי' קנט; שו"ת מהר"מ גאויזון, סי' לד; שו"ת דרכי נעם לר' משה הלוי, חלק אבן העזר, סי' סג.

46 הלה עסק במסחר. שרדו בעניינו מסמכים אחדים בגניזה, בין היתר, הוא עמד בקשרים עסקיים עם האר"י — ראה: שוחטמן, האר"י, עמ' 60-62, 64; בניהו, האר"י, עמ' רכט, רלו, רלח-רלט. בדור שאחריו מצינו בשטר עיסקה ששרד באוסף הגניזה שבמכון אנברג (לפנים אוניברסיטת דרופס). מס' 370, על 'חזקת צרפ אל גאושייה' משנת ש"ע במצרים. שבה מעורב 'הבחור כה"ר יעקב אליקים' — ואפשר שהוא נכדו של יעקב שכתעודה שלנו.

בנכסי דלא נידיי, ומבקש מהם לטפל בכך, שאם כבר נמכרה החזקה ליעקב הנ"ל, לא לאשר לו יותר מאשר מחצית, והיותרת להשאיר בידי השר הנ"ל שקנאה. אם הלה עדיין לא מכר את חלקו, מבקש הכותב ש'כל החזקה הנזכרת לשר נר"ו (שו' 8), ועוד מוסיף: 'ואין להשיב דברו אחר וכן תעשו' (שו' 9). מילים אלו אפשר רומזות למעמדו הרם של השר.

התעודה

הנבונים ומעולים וחשובים הממונים באוצר יצ"ו הנה לא נעלם מכבודכם כי הוכאלה הקטנה אשר קנינו <החזקה> לשותפות מר' שמואל אל גד בסך שלשים זהב ומאז דבר עמו כהה"ר סעדיה יצ"ו למוכרה לכהה"ר יעקב אליקים יצ"ו והכי אגב ריהטה [בחיפזון] הודתי למוכרה וכעת שואל השר נבון ונעלה כהה"ר יהודה קשטרו נר"ו כי היה רוצה החזקה הנוז'כרת] ולכן אם מכרתם אותה לכה"ר יעקב הנוז'כר] המכר יהיה על החצי לבד והחצי חלק השר הנוז'כר] הוא צריך לו ואינו רוצה למוכרה 5 וימנה בו מי שירצה ואם לא מכרתם אותה יהיה כולה לשר הנוז'כר] וימנה בה מי שירצה כי גם אם מכרתם השר נר"ו אינו רוצה למכור חלקו ואני איני יכול למכור חלקו על כן ישיב לו חלקו ואם לא מכרה תהיה כל החזקה הנזכרת לשר נר"ו כי כן שאל ממנו ואין ראוי להשיב דברו אחר וכן תעשו והיה לכבודכם שלם רב מאת הצעיר יוסף ׳ן אלשקר 10

ה. איגרת על פדיון שבויים בפאלרמו

באיגרת מן הרבע הראשון של המאה הי"ז מאת ר' משה גליפאפה מונציה למורו ר' שמואל ׳ן סיד⁴⁷ — שהיה מקובל, דרשן ומורה הוראה מן הבולטים בחכמי מצרים וירושלים באותו זמן.⁴⁸ האיגרת דנה בפדיון עשרה שבויים שנשבו בפאלרמו, מהם שהיו מוחזקים ברומא, ומוזכר 'אברהם קשטרו' היושב במצרים, שנתבקש להפעיל השפעתו על ר' סעדיה דארוקיש שבונציה (שו' 11-12, 19-21) שהחזיק בידיו כספים לפדיון שבויים (שו' 4-5). אירוע שבייה זה מוזכר גם בידיעה קצרה באחד מפנקסי קהילת מאנטובה מתאריך 31.1.1616 ('י"ב שבט שע"ו), ובה צויין כי הגיעו למאנטובה

47 האיגרת — בקמברידג' TS 13J 9,19. בסופה נקוב תאריך חלקי, שאיננו מאפשר לקבוע את זמנה: 'סדר אל נא רפא נא לה סיון ט"ו'. האיגרת מוזכרת: שוחטמן, מבוא, הערה 535.

48 בכתביידי, גם מהגניזה, שרדו מדרשותיו של ר' שמואל וקטעים מחיבוריו בהלכה, וכן איגרות רבות שנשלחו אליו או ממנו — ראה: שוחטמן, מבוא, עמ' 90, המזהה אותו נכונה עם ר' שמואל ׳ן סיד החכם הירושלמי שהיה מראשי הקהילה בעיר זו בשנות העשרים והשלושים של המאה עד פטירתו בשנת שצ"ה (1635) — ראה גם: רוזן, ירושלים, לפי המפתח. חכם זה נזכר פעמים אחדות בספר חרבות ירושלים, המתאר את מצבם הקשה של יהודי העיר בעת גזרות אבן פרוח' בשנות שפ"ה-שפ"ז (1625-1627) — ראה: שם.

ר' שמואל בן ברוך, שליח מיוחד מרבני ונציה, המבקש סיוע כספי לפדיונם של מאה ושלשים שבויים שנשבו בפאלרמו, מאלטה וסארדיניה.⁴⁹ על כן נראה, שסביב שנה זו נכתבה האיגרת שלפנינו.

מאיגרת זו ניתן ללמוד משהו על קשריה של קהילת ונציה עם יהודי מצרים, מעבר לקשרים עסקיים, היינו: התגייסותם של יהודי מצרים ליטול חלק בפעילות פילאנטרופית שמרכזת בונציה.⁵⁰

התעודה

בע"ה [בעזר השם] רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה בוצינא דנהורא⁵¹ אופן אחד בארץ החכם השלם כמהר"ר נר"ו אחרי דרישת השלום ונשיקת ידיו ורגליו דמר הן זאת להודיע למר איך שבלי"ת [שבח לאל יתברך] השתדלו עמי חכמי הישיבה פה כמהר"ר נחמן חנין נ"י וכה"ר משה אלקבץ נ"י והוציאו לי סך ד' מאות גרושין⁵² ישן וקבלתי מכה"ר סעדיא דארוקיש לאחר עמל וטורח מאה גרושים ושלחתי פדיון אשתו שעולה סך חמש מאות ועתה אני חוזר לרומה להשתדל על חמותי והבתולה אולי יתעשת האלקים והמר יזכה בזאת המצוה להודיע לח"ר יחיאל רפא⁵³ נר"ו שאחד מקרוביו שמו אברהם כהן נשבה בפאלירמו זה לו שנה תמימה ונשבו עמו עשרה נפשות לכן ישתדלו קרוביו ומיודעיו לפדותו והנה עובדיא הגר⁵⁴ איני יודע לאן הלך מפה שקודם שנסע אמר לי

49 על כך ראה: סימנסון, עמ' 315. את הידיעה מזכיר גם: בניהו, היחסים, עמ' 212, והוא מציין בטעות שנת 1617; וראה: בשן, שבייה, עמ' 119. ייתכן שידיעה נוספת על אותה שבייה מפאלרמו שרדה באיגרת מאת ר' יהודה אריה מודינא, שישב בונציה באותו פרק זמן. אותה איגרת, ללא תאריך, דנה כפדיון שבויים ונאמר בה בין היתר: 'הנה עתה כתבו אלינו הק"ק אשר ברומא מארבעה שבויים הנמצאים בפלירמו, שלש מהם נשים [...] ביד אדונים קשה, ואין להם מרחם, כי כל השבויים האחרים אשר שם השתדלו לנפשם ועשו שלוחים ללכת לקבץ פדיונם, ואלה נשארו בדר'. ראה: מודינא, עמ' 232-233.

50 מאיגרת זו ניתן ללמוד גם על כמה גופי עניינים הקשורים ליהודי ונציה ברבע הראשון של המאה הי"ז. (א) נזכרים שניים מחכמי הישיבה 'כמהר"ר נחמן חנין נ"י וכה"ר משה אלקבץ נ"י (ש' 3), שהיו מעורבים בפדיון שבויים (שם). את הראשון נראה לזהות עם ר' נחמן בן שבתי חנין, מחכמי ונציה באותו זמן, שעסק לפרנסתו במסחר — ראה: בניהו, היחסים, עמ' 225-229. את החכם השני שמא ניתן לזהות עם זה הנזכר בשנת שע"א בשו"ת מהר"ם גאויזון, ס' יד. (ב) הכורח שהיה מוטל על יהודי ונציה לבוא לכנסיות בשבתות ולהאזין לדרשות נאצה כנגד היהודים והיהדות (ש' 17-18). יצוין, כי עד לפחות שנת 1597 לא חייב השלטון הונציאני יהודים להאזין לדרשות הכמרים — ראה: פולן, עמ' 248-249, וכנראה שבין שנת 1597 עד 1616 שונתה מדיניות שליטיה בעניין זה. (ג) שביית יהודים בפאלרמו בשנת שע"ז ומאמציהם של יהודי ונציה לסייע בפדיונם. בארמית — גדול עמו, דָּבָר [מנהיג] אומתו, נר המאור, כינוי ליהודי חכם ורם מעלה — השווה: בבלי כתובות יז ע"א; סנהדרין יד ע"א.

52 כינוי למטבע אירופי Gurus, Gros, Grosch, — שהיה עובר לסוחר במזרח התיכון כבר במאה הט"ז — ראה: בשן, שבייה, עמ' 317.

53 מחכמי אלכסנדרייה במחצית הראשונה של המאה הי"ז — ראה: שוחטמן, מבוא, עמ' 78-79.

54 מתקבל הרושם שבמזרח כבר בחקופה הצלבנית נהוג היה ליתן לגרים את השם העברי הלא-שכיח — עובדיה, כלומר עובד השם, בצירוף הכינוי הגר. הבולט ביניהם הוא עובדיה הגר הנורמאנדי שהתגייס בהגיעו למזרח בראשית שלטונה של ממלכת ירושלים הצלבנית. ראה עליו: פראוור,

- שיכתוב לי כל ענייניו ועסקו והחליף בדבורו והנה יודע למר שהשכוי ששלחו מעות בשבילו
- 10 ביד סעדיא דארוקיש לא היה ולא נברא וכאשר יעידון יגידון גבאי פדיון שבויים והוא אינו רוצה לתת אותם להיות לי לעזר ולפדיון חמותי והבתולה לכן המר למען התורה ידבר לחכם השלם כמהר"ר אברהם קשטרו נר"ו שישלח לו מהרה שלא יעכבם בידו
- 15 ורוב שלומות ישלח אליו ולא יודיענו ממה שכתבתי עליו שלא יהא למחיתה ולמוקש בארץ נכריה נוסף על צרתי וכבר הודעתי למר שזאת השבוע אני הולך לרומה להשתדל על חמותי והבתולה שקבלו עליהם להוציאה כאשר יראה המר מכתבם שכתבו לי מר"ח אדר ועתה
- ראה ראיתי שאחרו המצוה לכן חוזר אלהם למהר יחישה מעשיהם ואיני יודע אם אשב שם שמעלת
- הגבאים אמרו לי תן לי פרס אבל יש גלות גדול שכל שבת ושבת צריך לילך לבית <<המומאה>>
- הטומאה לשמוע הדרשה מאתיים איש וחמשינ'ם] נשים ואם יחסר איש אחד מהם יש קנס גדול מלבד שמתרפין ומהפכין דברי אלהים חיינ'ם] ולמען התורה המר ישתדל לדבר
- 20 לחכם השלם כמהר"ר אברהם קשטרו נר"ו שישלח לר' סעדיא דארוקיש לרצות בעין החמלה עליו ובשכר זאת הי"ת [השם יתברך] יציל המר מכל צרה וצוקה ויראה הבן הנולד מורה
- הוראות בישראל בחיי המר ובחייה הרבנית סית אל בית [בעלת הבית — בערבית] תמ"ה [תבורך מנשים האשה] ובחייה הכלה הרבנית
- מרחבה תמ"ה בהשקט ובטחה בעושר וכבוד על מי מנוחות אליך ולגביר ונעלה הי"ו [השם ישמרהו ויחיהו]
- 25 יהא בעזרנ'ן] ואל יתנהו בנפש אויביו כמהר"ר חמיו דמר אנשק ידיו ולגבירה המעטירה מעלמה [גבירה — בערבית] מב"ת [מנשים באוהל תבורך] ולאם דמר אנשק ידיהם וכמו כן לאחיו דמר אדברה נא שלם רב
- מעבר שיצק מימיו דמר נאמנינ'ם] וצדיק משה גליפאפה בויניציאיה סדר אל נא רפא נא לה
- סיון ט"ו

[שוליים]

- והכתב הזה שהוא נתון וקשור עם כתבי הוא הכתב ששלח אל החכם רפאל דמודלייא⁵⁵ נר"ו הוא מולך על ה' קהילות מרומה ורופא גדול ואיני יודע אם אשוב שם או אבא למחנה מר הקדש וקדשתי הכתולה בפאלירמו עם שכוי א' בן טובים עתה משתדל על פידיונ'ם] הי"ת יעזור ובשביל שאני משים לדרך פעמי לא היה לי פנאי לכתוב יפה וצחות לשון ועם המר הסליחה
- 5
- 10

עמ' 272-295; גולב, עמ' 77-107. הרמב"ם השיב תשובות בהלכה לר' עובדיה גר צדק' — ראה: שו"ת הרמב"ם, עמ' 548-550, 714-716, 725-726. לא מצאתי ידיעות כלשהן על אודותיו.

- שאני [א]חשוב עצמי כבן מורנד ה[וא על אביו ואחילה אחלה [וש]ולח להודיע לאחותי 15 שלר[ם] יחד יש רוח חיי[ם] באפ[ה] ואל יקח דאגה שהמר הוא במקום אבי לכל דבר ואם המר רוצה להדפיס הספר 20 אני אשתדל בכל עוז להביאו אל הדפוס באופן היותר נאות

[מעבר לעמוד]:

הנה יודע למר שקבלתי מכה"ר סעדיא דארוקיש אתר עמל <וטורח> מאה דוקאטי דפה ויניציאה שגרושיש המצרי שוה גרושוש ושליש לפי שהדוקאטי רפה הוא חסר <<מגרושוש>> ולגרוש המצרי ולמען התורה ישתדל המר מהרה ותשובתו מהרה תצמח

[מעבר לעמוד]:

ליד אור ישראל וקדושו החכם השלם מורי ורבי שמואל ן' סיד נר"ן לאסכנדריא או למצרים והלבי"א⁵⁶

56 לאלכסנדרייה או לקאהיר והמוליכו למקומו ברוך יהיה אמן

הפניות ביבליוגראפיות

- אנציקלופדיה *The Encyclopaedia of Islam*, New edition, vol. I-III, Leiden 1960-1971.
- אסף ש' אסף, 'מעשה בית דין בירושלים מזמנו של הרלב"ח', לוח ירושלים, ד (תש"ד), עמ' צט-קח.
- אשתור E. Ashtor, 'Levantine weights and standart parcels: a contribution to the metrology of the later Middle Ages', *BSOAS*, XLV (1982), pp. 471-488.
- באלוג P. Balaog, *The Coinage of the Mamluk Sultans of Egypt and Syria*, New York 1964.
- בהמ"ל בית המדרש לרבנים בניו-יורק.
- בן-צבי, 'ארץ-ישראל ויישובה בימי השלטון העות'מאני, ירושלים תשכ"ג.
- בנייהו, 'תעודות מן הגניזה על עסקי מסחר שלאר"י ועל בני משפחתו במצרים', ספר זכרון להרב יצחק נסים, סדר רביעי, ירושלים תשמ"ה, עמ' רכה-רנג.
- בניהו, היחסים שבין יהודי יוון ליהודי איטליה, תל-אביב תש"מ.
- בניהו, חיים ויטאל —, 'רבי חיים ויטאל בירושלים', סיני, ל (תשי"ד), עמ' עא-עה.

- — , 'עסקי ספרים בין קנדיאה למצרים, שתי תעודות מן הגניזה', יד להימן, קובץ מחקרים לזכר א"מ הברמן, לוד תשמ"ד, עמ' 265-255.
- בשן, כלכלה א' בשן, 'חיי הכלכלה במאות ה-16-ה-18', תולדות יהודי מצרים בתקופה העות'מאנית (1517-1914), ירושלים תשמ"ח, עמ' 63-112.
- בשן, שבייה גויטיין, היישוב שבייה גויטיין, היישוב בראשי-ישראל בראשית האיסלאם ובתקופה הצלבנית, ירושלים תש"ם.
- גויטיין, חברה S.D. Goitein, *A Mediterranean Society*, vol I, Berkeley & Los Angeles & London 1967.
- גולב ג' גולב, 'מגילת עובדיה הגר', מחקרי עדות וגניזה, ירושלים תשמ"א, עמ' 107-77.
- גרבר, יזמה ח' גרבר, 'יזמה ומסחר בינלאומי בפעילות הכלכלית של יהודי האימפריה העות'מאנית במאות ט"ז-י"ד', ציון, מג (תשל"ח), עמ' 38-67.
- גרבר, קאסטרו — — , 'מסמך תורכי על אברהם די קאסטרו — מנהיג יהודי מצרים במאה ה-17', ציון, מה (תשמ"ב), עמ' 158-163.
- דוד, אברהם קאסטרו דוד, 'לתולדותיו של אברהם קאסטרו לאור מסמכים מן הגניזה', מיכאל, ט (תשמ"ה), עמ' קמח-קסב.
- דוד, היהודים — — , 'היהודים אשר במצרים שולחניים ובעלי סחורה ומשא ומתן', פעילותו המסחרית של אברהם קולון במצרים במאה ה-17', פעמים, 51 (תשנ"ב), עמ' 107-123.
- דוד, הנגידות — — , 'לסיימה של הנגידות במצרים ולתולדותיו של אברהם די קאסטרו', תרכ"ץ, מא (תשל"ב), עמ' 325-337.
- דוד, הרדב"ז — — , 'עוד לעסקי המסחר של הרדב"ז על-פי תעודה בלתי ידועה מן הגניזה', פעמים, 32 (תשמ"ז), עמ' 131-134.
- דוד, השתלבות דוד, 'השתלבות יהודי ארץ ישראל בסחר הים-תיכוני בראשית התקופה העות'מאנית', היהודים והים התיכון, רמת-גן תשמ"ט, עמ' טו-כה.
- דוד, חכמים — — , 'לתולדות חכמים בירושלים במאה השש-עשרה', שלם, ה (תשמ"ז), עמ' 229-249.
- דוד, יישובי היהודים — — , 'יישובי היהודים במאות ה-16-ה-17', תולדות יהודי מצרים בתקופה העות'מאנית (1517-1914), עמ' 13-26.
- דוד, משה קאסטרו — — , 'עוד לתולדותיו של ר' משה קאסטרו — מחכמי ירושלים במאה ה-17 לאור מסמך מן הגניזה', תעודה, ז (תשנ"א), עמ' 347-351.
- דוד, עזה — — , 'עזה — מרכז לסחר בין מצרים לארץ-ישראל במאה ה-17', מחניים, 2 (תשנ"ב), עמ' 184-191.
- הינץ W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955.
- חרבות ירושלים חרבות ירושלים, מהדורת מ' רוזן, תל-אביב תשמ"א.
- טורניאנסקי ח' טורניאנסקי, 'צרור איגרות ביידיש מירושלים משנות השישים של המאה השש-עשרה', שלם, ד (תשמ"ד), עמ' 149-210.
- כהן א' כהן, 'האומנם נבנו חומות ירושלים על-ידי אברהם קאסטרו?', ציון, מז (תשמ"ב), עמ' 407-418.
- מודינא אגרות רבי יהודה אריה ממודינא, מהדיר י' בוקסנבוים, תל-אביב תשמ"ד.
- מכון סמונטון מכון סמונטון, תולדות היהודים בדוכסות מנטובה, א, ירושלים תשכ"ג.
- סמברי (נויבאור) יוסף סמברי, דברי יוסף, מהדורת א' נויבאור, בסדר חכמים וקורות הימים, א, אוקספורד תרמ"ח, עמ' 115-162.
- סמברי (שטובר) — — , דברי יוסף, מהדורת ש' שטובר, ירושלים תשמ"א.
- פולן B. Pullan, *The Jews of Europe and the Inquisition of Venice 1550-1670*, Oxford 1983.

פולק	אב"נ פולק, 'היהודים ובית המטבעות במצרים בימי הממלוכים ובראשית שלטון התורכים', ציון, א (תרצ"ו), עמ' 24-36.
פראוור	'י פראוור, 'האוטוביוגרפיה של עובדיה הגר הנורמאנדי', תרביץ, מה (תשל"ו), עמ' 272-295.
קונפורטי קמברידג'	דוד קונפורטי, קורא הדורות, מהדורת קאססל, בערלין תר"ו. ספריית האוניברסיטה בקמברידג'.
רוזן, ירושלים רוזן, פאטוריה	מ' רוזן, הקהילה היהודית בירושלים במאה הי"ז, תל-אביב תשמ"ה. — —, 'הפאטוריה — פרק בתולדות המסחר היס-תיכוני במאות הט"ז-י"ז', מקדם ומים, מחקרים ביהדות ארצות האסלאם, [א] (תשמ"א), עמ' 101-131.
שאו	J. Shaw, <i>The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798</i> , Princeton 1962.
שוחטמן, האר"י	א' שוחטמן, 'מקורות חדשים מן הגניזה לפעילותו המסחרית של האר"י במצרים', פעמים 16 (תשמ"ג), עמ' 55-64.
שוחטמן, מבוא שוחטמן, קאסטרו	— —, מבוא לשאלות ותשובות מהר"ם גאויזון, א-ב, ירושלים תשמ"ה. — —, 'עוד לדמותו ולקורותיו של ר' אברהם קאסטרו', ציון, מח (תשמ"ג), עמ' 387-405.
שו"ת דרכי נעם	שו"ת דרכי נעם לר' משה הלוי, ויניציאה תנ"ז.
שו"ת הרדב"ז	שו"ת הרדב"ז, ווארשא תרמ"ב.
שו"ת הרמב"ם	שו"ת הרמב"ם, בעריכת י' בלאו, ב, ירושלים תש"ך.
שו"ת מהר"ם גאויזון שטראוס	מאיר גאויזון, שאלות ותשובות, בעריכת א' שוחטמן, א-ב, ירושלים תשמ"ה. א' שטראוס (אשור), תולדות היהודים במצרים וסוריה תחת שלטון הממלוכים, ב, ירושלים תשי"א.
שפיגל	י"ש שפיגל, 'הרב ר' יעקב קשטרו (מהריק"ש) וחיבוריו', עלי ספר, טז (תש"ן), עמ' 5-36, 58.